

BİLGİ, BİLİM VE ÜNİVERSİTE

Dr. Muhittin BİLGE

Siyaset Bilimci, (mnbilge@yahoo.com)

ÖZET

Üniversite gerek yapısal gerekse de teorik olarak taşıdığı işlev itibariyle sadece bilim çevrelerinin değil, siyasal erkin de üzerinde hassaslıkla durduğu önemli bir aygıttır. Gelecek kuşakları yetiştirmede belirleyici bir toplumsal mihmandar olma özelliği, karar alıcıların üniversite üzerinde olan projeksiyonlarının sürekli açık olmasına yol açmıştır ki bu da çok tabiidir. Bu durumun, ülkemiz gibi yoğun bir modernleş-tir-meye maruz kalmış bir toplumda çok daha keskin seyrettiği ve üniversitelerin adeta bir ideolojinin taşıyıcısı olma/kılınma şeklinde vuku bulduğu da bir vakiydir.

Ülkemizde üniversitelerin mevcut durumuna ilişkin olarak Yüksek Öğrenim Kurumu, tartışmaların hep merkezinde yer almıştır. Biz tabii ki yapısal ve görece bilimsel paradigma açısından bunu yadsımamakla birlikte, üniversite meselesinde, epistemolojik açıdan bilgi, bilim mantalitesin ele alınmasının, konunun vuzuha kavuşturulması açısından çok daha hayati olduğu kanaatini taşıyoruz.

Anahtar Kelimeler: Eğitim, Bilgi, Bilim, Üniversite, Pozitivizm.

KNOWLEDGE, SCIENCE AND UNIVERSITY

ABSTRACT

Universities are important instruments because of the fact that they play an important role with regard to their function both as constitutionally and theoretically. Hence, not only the scientific community but also political power puts emphasis on them. Universities take an active role in shaping the future generations. So this role puts the spotlights of decision makers on universities as a matter of course. It is a fact that especially in our country, universities are reached to the level of the carrier of the ideology in connection with intense modernization process carried before.

In our country, Yüksek Öğrenim Kurumu (Higher Education Institution) is continued to be in the center of all discussions about the current situation of universities. According to us, in terms of both structural and relatively scientific paradigm it is acceptable; but we believe that examining the epistemological aspects of knowledge and science mentality is much more vital to disclose the matter.

Keywords: Education, Knowledge, Science, University, Positivism.

1. Giriş

Üniversite hem yapısal hem de bilimsel açıdan haiz olduğu öneme koşut olarak hep tartışılabilen bir kurum olmuştur. Sadece bilgi ve bilim üzerindeki başat iktidarıyla değil, toplumsal yapının sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel boyutları üzerinde de azımsanamayacak etkiye sahip olması nedeniyle, ilgi ve tartışmaların odağında yer alması çok anlaşılır bir durumdur.

Bizde üniversite konuşulurken, özellikle YÖK'ün merkeze alındığı bir eleştiri geliştirildiği, öncelikli olarak üniversite üstündeki YÖK etki ve tasarrufunun hedef alındığı, bağlantılı olarak da üniversitenin bilimsel yetkinliğine ilişkin değerlendirmelerde bulunduğu görülmektedir. Kuşkusuz, üniversitenin işleyişine halel getirecek bir baskı oluşturma çabası nereden ve hangi kurumdan gelirse gelsin direnilmesi gereken bir müdahaledir. Ancak bize göre, ülkemizdeki üniversite sorunsalı daha farklı ve köklü sebeplere dayanmaktadır. Şöyle ki, bizde bilim ve üniversite dünyası adeta dokunulmazlık zırhına bürünerek, ortaya koydukları bilgi ve bilim anlayışına ilişkin en ufak bir eleştiri ve farklılığa tahammül edemeyen bir tavır içinde olmuştur/olmaktadır. Dolayısıyla üniversite üzerine yapılan tartışmaların bilimsel hassasiyetten çok, bu zırhın elde tutulması/ele geçirilmesi gayesine matuf olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Kuşkusuz, YÖK'ün üniversite üzerindeki belirleyiciliği de, birçok açıdan olumsuz sonuçlara yol açmıştır ki bunlara ilişkin oldukça yetkin inceleme ve değerlendirmeler mevcuttur. Ancak bizim üniversiteler için öncelikli olarak gördüğümüz problem, YÖK öncesi de, YÖK sonrası da hiçbir değişikliğe uğramadan süren tek bir bilgi ve bilim anlayışının dayatılması ve üniversitelerin bu anlayışın aktarıcıları işlevini üstlenmeleri problemidir..

Biz bu çalışmada, ele aldığımız konunun ana aktörlerinden olan bilgi ve bilimden başlayarak bunların üniversitede temellendirilme ve değerlendirilme tarzını tartışmaya çalışacağız.

2. Bilgi ve Bilim

Bilgi, varolanı tanıma, onun künhüne vakıf olma ve nihayet onun hakkında bir hüküm verme hadisesidir (Öner, 2008: 20). Buradaki varlık/varolanın maddi olabileceği gibi manevi de olabileceğini vurgulayan Öner, bir şeyin zihindeki tasavvuru olarak tarif ettiği kavramlarla (Öner, 2008: 22), bilgi arasında birebir ilişki kurar ve: “*Bilgi edinmek aslında varolanların kavramlarını kazanmaktır,*” (Öner, 2008: 22) der. Bilginin elde edilirken dayanılan kaynak, başvuru yöntemler ve kullanmada hedef olarak seçilen amaçlara göre türlere ayrıldığını belirten Öner'e göre; din, bilim, felsefe, sanat, günlük ve okült (büyüsel) olmak üzere altı tür bilgi vardır ve bu bilgiler birbirine indirgenemeyeceği gibi, birbirinin devamı da değildir (Öner, 2008: 68,69). Bilgiyi ben ile ben olmayanın bir birlik biçimi olarak gören Russell : “*Her birlikte olduğu gibi tek yanlı egemenlikten, yani evreni kendi içimizde bulduğumuz şeye uymaya zorlama girişiminden bozulur*” (Russell, 1995: 127) diyerek, bilginin hem gücüne hem de bozulabilme potansiyeline dikkat çeker.

Bilgiyi: “*Kavramların ortaya çıktıkları, tanımlandıkları, uygulandıkları ve dönüştükleri bir alan*” (Foucault, 1999: 232) olarak tarif eden Foucault, bilimin bu bilgi alanında yer alarak kendini gösterdiğine belirtir (Foucault,1999: 235). Foucault, bilimlerden bağımsız bilgilerin olabileceğini söyleyerek de bilgi ve bilim arasındaki mümkün mahiyet farkına vurguda

bulunur (Foucault, 1999: 233). Hilmi Ziya Ülken de, her bilginin bir süje-obje münasebeti olduğunu söyler ve bir şey ‘biliyorum’ denildiğinde, bilen süje ile bilinen obje arasında bir bağ kurulduğunu belirtir (Ülken, 1972: 47). Bilme eyleminin insanı diğer varlıklardan ayıran esaslı bir vasıf olduğunu vurgulayan Ülken’in bilgiyi; gündelik bilgi, bilimsel bilgi, felsefi bilgi, din bilgisi ve gaybi (tecrübî) bilgi olmak üzere beşe ayırdığı görülür (Ülken, 1972: 47).

Kuşkusuz bilgi, bilgi olarak çok önemli olmakla birlikte, salt bilgi olarak kalmaz; önce insana sonra onun da içinde bulunduğu topluma yansiyarak iki boyutlu bir işlev üstlenir. Bu açıdan bilgi, iki bağlamda önem arz etmektedir. İlki, bilgi bağlamında, ikincisi ise toplum bağlamında ki, bu konum insanı hem kişi olarak hem toplum olarak içine almaktadır (Açıkgöçer, 1992: 6,7). Dolayısıyla üniversitelerin birer eğitim kurumu olarak bireyle olan ilişkisi aynı zamanda toplumla da kurulan/kurulacak bir ilişki olarak büyük bir fonksiyonellik içermektedir. Kuşkusuz bu fonksiyonelliği konuşmak için bilginin bilimle olan ilişkisine de değinmek gerekmektedir.

Ronan’ın hakikatler arasında kurulan mantık ilişkilerinden oluşan ve bir varsayım veya kuram ortaya koymaya imkân veren bir sistem olarak tarif ettiği bilimi (Ronan, 2005: 5), tek bir tanım içerisine sığdırmak mümkün değildir. Çünkü bilimin niteliği hakkında bir görüş birliği bulunmamaktadır. Neyin bilim olup, neyin olmadığını elde bulundurduğu savunulan ölçütler günden güne değişebilmekte, bilim camiasının, bilimin standartlarını ortaya koyma hususundaki anlaşmazlığı/uzlaşmazlığı devam etmektedir (Demir, 1992: 11). Bu nedenle bilim felsefecilerinin tanımlamalar yerine, bilimsel yaklaşımlarla konuyu ele aldıkları görülür. Chalmers -bugün artık birçok argümanı geçersiz kılınmış bir anlayış olarak eski itibar ve gücüne sahip olmasa da - modern zamanlarda başat olan bilimsel anlayışı şu şekilde tarif etmektedir:

“Bilimsel bilgi doğrulanmış bilgidir. Bilimsel teoriler bir kısım titiz yöntemlerle gözlem ve deneyle elde edilen deney olgularından çıkarılırlar bilim, görebildiğimiz, işitebildiğimiz, dokunabildiğimiz şeyler üzerine bina edilir. Bilimde şahsi fikirlerin ve tercihlerin ve spekülatif tasavvurların yeri yoktur. Bilim nesnel, bilimsel bilgi, nesnel olarak doğrulandığı için güncel bilgidir” (Chalmers, 1994: 31).

Chalmers’in belirttiği üzere sadece olgusal olanın bilimin konusu olabileceği anlayışının Comte ile bir felsefi tanımlamaya kavuştuğu görülür. İnsanlığın gelişim çizgisini, teolojik, metafizik ve bilimsel olmak üzere üçe ayıran Comte, “Üç hâl yasası” olarak bilinen bu tasnifinin ilk aşaması olan teolojik hâlde, evrenin tüm görünür anormalliklerini açıklayan doğrudan ve sürekli doğüstü etmenlerin göz önünde tutulduğu yani tinsel varlıkların eylemleriyle belirlenen bir evren kavrayışı olduğunu söyler. Metafizik hâlde ise - ki Comte’ye göre bu hal esasında ilkinin basit bir dönüşümünden başka bir şey değildir- doğa-üstü güçler yerini soyut güçlere, soyutlamalara bırakmıştır. Üçüncü aşama olan bilimsel aşamada ise fenomenlerin kanunlarını keşfederek, hadiseleri metafizik ya da aşkın varlıklarla değil, gözlem ve akıl yürütme yoluyla açıklama söz konusudur ve bu insanlığın vardığı/varması gerektiği son aşamadır (Comte, 2001: 32-34).

Pozitivist anlayış “salt algılama” varsayımına dayandığı için, bilginin dış dünyadan türetildiğini ve/ya da dış dünyayı temsil ettiğini öne sürmektedir. Bundan dolayı bilgi (söz, kavram, sembol), kendi dışında somut, gerçek dünya ile bağımlı bir şekilde ele alınmakta, bilgi

ile dış dünya arasında bir denklik olduğu belirtilmektedir (Sunar, 1986: 5).¹¹ Pozitivist bilimsel bilgi anlayışı ampirist geleneği de içinde barındırmakla birlikte, ham bir ampirizmden ibaret değildir. O, salt olgusal olarak sınanabilir betimleyici bir bilgi ile yetinmemekte, bu bilgiyi belirli bir sistematik içerisine oturtarak, inceleme konusunu teşkil eden “gerçeklik alanı”na dair genellemelere varmayı hedeflemektedir (Köker, 1990: 20). Görüldüğü üzere olguyla değeri, olanla olması gerekeni kesin bir çizgiyle ayıran ve olgulardan yola çıkarak yasalara ulaşılabilirliğini öngören bu yaklaşım, bilimsel bilgiyi, belirli bir olgunun bir başka olgu ile münasebetinden doğan bir “tabiat kanunu” şeklinde ifade etmektedir. Bununla da kalmayıp, zorunlu gördüğü bu bağlantının, beşeri bilimler için de geçerli olduğunu/olacağını öngörmekte, böylelikle, ilerde olabilecek bir gelişmenin öncesindeki bir olgudan çıkarılabileceğini söyleyerek, sadece doğa bilimlerinin değil, toplumbilimlerinin de yasaları olabileceğini iddia etmektedir. (Mardin, 1993:76).

Yukarıda ele aldığımız -pozitivizmle sembolleşen- bilimsel bilginin biricik doğru ve nesnel bilgi türü olduğu ve ancak olgusal olanın biliminin yapılabileceği, bilimin doğrulanmış ve deneye tabii tutularak sınanmış bilgilerden oluştuğu/oluşacağı, bunun dışındaki bilgilerin gerçeği yansıtmadığı ve dolayısıyla da dikkate alınmaması gerektiğine dair anlayış, oldukça yetkin bir şekilde sorgulanmış ve sarsıcı eleştiriler sonucunda -kuşkusuz hâlâ azımsanamayacak ölçüde bir etkiye sahip olmakla birlikte- başat bilim anlayışı olma özelliğini kaybetmiştir. Bu anlayışa yönelik eleştirileriyle oldukça etkili olmuş iki bilim adamının görüşlerini irdelemenin, konumuz açısından açıklayıcı olacağı düşüncesindeyiz.

Bunlardan ilki olan Karl Popper, ortaya koyduğu “yanlışlanabilirlik” kuramıyla, bilimsel bilginin tek kriteri olarak sunulan, tümevarım ve doğrulanma ilkesini ters yüz eden bir perspektif ortaya koymuştur. Özelden genele giderek değil, ancak genelden özele giderek (tümdengelim) yapılan araştırmalarla elde edilen sonuçların daha güvenilir olduğunu düşünen Popper, tümevarımsal çıkarımın yöntemi olan özel önermelerden -ne kadar çok olursa olsun- varılan evrensel önermelerin mantıksal açıdan kanıtlanmasının mümkün olmadığı söyleyerek şöyle devam eder: “*Böyle bir çıkarım her zaman yanlış olabilecektir. Kuğuların beyaz olmasına ilişkin ne kadar çok gözlem yaparsak yapalım, tüm kuğuların beyaz olduğu sonucuna varmamız doğru olmaz.*” (Popper, 2005: 52,53).

Bilimsel varsayımların yanlışlanmaları durumunda yerine yenilerinin konulacağını söyleyen Popper (Popper, 2005: 78), bu yüzden yanlışlama ve yanlışlanabilirlik ilkelerine büyük önem atfeder. “Yanlışlama” ile “yanlışlanabilirlik” sözcükleri arasında da kesin bir ayırım yapılması gerektiğini vurgulayan Popper, yanlışlanmayı, bir kuramın kabul edilmiş temel önermelerle çelişmesi durumu olarak tanımlarken, yanlışlanabilirliği; önermelerin bilimselliğinin ölçütü olarak ele alır (Popper, 2005: 109). Ona göre “yarın burada yağmur yağacak ya da yağmayacak” önermesi, çürütülemeyeceğinden, yanlışlanabilir dolayısıyla da bilimsel bir önerme değildir. Oysa “yarın burada yağmur yağacak” önermesi, yanlışlanabilir

1 Sunar, doğal toplum modelinin epistemolojik görüşü olduğunu söylediği pozitivist, sembolik toplum modelinin epistemolojik yaklaşımı olan hermeneutik (yorumsayıcı) anlayışla karşılaştırarak şunları söylemektedir: “*Yorumlayıcı yaklaşım açısından ise bilgi ile dış dünya çok farklı bir ilişki içindedir. Dil dünyadan, teori doğadan, söz olaydan türetilmez veya dünya düşüncede yansmaz. Aradaki ilişki denklik ilişkisi değil, bir oluşum (formation), veya kuruluş (constitution) ilişkisidir. Dünya, bilginin dışında varolmasına rağmen, bilgi aracılığıyla dışardaki dünya kurulur.*” (Sunar, 1986: 4,5).

–bu sebeple de bilimsel- bir önermedir (Popper, 2005: 65). Görüldüğü üzere; ortodoks pozitif bilimsel yöntemin; bir hipotezi tümevarımsal sistemle doğrulamasının, o hipotezin doğru olduğu anlamına gelmeyeceğini, bundan dolayı da tümevarımsal doğrulamanın geçerli ve güvenilir bir bilimsel yöntem olmadığını savunan Popper’in, bunun karşısına koyduğu “yanlışlanabilirlik” ilkesi, bir hipotezin tek bir defa bile yanlışlanması sonucu bilimselliğini kaybetmesini sağlayacak bir özelliği için olması dolayısıyla oldukça açıklayıcıdır.²²

Bilimin niteliği ve bilimsel bilginin elde edilmesine dair ortaya koyduğu “paradigma” kavramıyla, çığır açıcı etkiler oluşturmuş bir diğer bilim adamı da Thomas Kuhn’dur. Paradigma kavramını bilimlerin gelişim seyri için temel bir araç olarak öneren Kuhn (Demir, 1992: 49), terimi iki anlamda kullanmaktadır. Kuhn’un sosyolojik tanım olarak da görülebileceğini belirttiği ilkinde, paradigma, belli bir topluluğun üyeleri tarafından paylaşılan inançların, değerlerin, bütünü temsil ederken; ikinci anlamda bütünün içindeki tek bir tür kastedilmektedir. Burada model yahut örnek olarak belirlenen ve gerektiğinde olağan bilimdeki bütün diğer çözümlere temelli kuralların yerine kullanılabilen çözümler söz konusudur (Kuhn, 1982: 162). Kuhn, böylece, paradigmanın hem bir topluluğu oluşturan üyelerin ortak paylaşımlarını ifade ettiğini hem de bilimsel topluluğu, bir paradigmayı paylaşan kişilerin oluşturduğu camia olarak tanımladığını söyler (Kuhn, 1982: 162).

Bilindiği üzere, pozitivist bilim anlayışı bilimin, çizgisel bir şekilde, ilerlemeci bir karaktere sahip olduğunu öngörmektedir. Kuhn’un teorisinin anahtar özelliklerinden biri, bilimsel sürecin devrimci karakterine yapılan vurgudur ki, burada devrim, teorik bir yapının terk edilerek, yerine başka bir yapının yerleşmesi anlamına gelmektedir ki bu da doğal olarak bilimin düz bir çizgide ilerleyen bir seyir izlediği anlayışıyla zıtlık arz etmektedir. Kuhn’daki bir başka önemli özellik ise, bilimin, bilim adam-lar-ının düşünce, kültür, inanç vs. gibi subjektif değerlerinden azade düşünülmemeyeceği, dolayısıyla mutlak nesnellik diye bir şeyin mümkün olamayacağına dair, bilimsel süreçte topluluğun sosyolojik özelliklerinin oynadığı önemli role yaptığı vurgudur (Chalmers, 1994: 157).

Bilimsel keşiflerin hepsinin bir paradigma değişikliğine sebep olduğunu belirten Kuhn, bu değişikliklerin yapıcı olduğu kadar yıkıcı da olabileceğine dikkat çekerek (Kuhn, 1982: 85), bilimin birikimsel bir süreç olduğu şeklindeki yaygın görüşe karşı bir tutum sergiler. Ayrıca olgu ve kuramın birbiriyle ne kategorik ne de sürekli bir şekilde ayrılamayacağı görüşüyle de (Kuhn, 1982: 85), bilginin olgu temelli, dış dünyayla denklik içerisinde olduğunu iddia eden pozitivist anlayıştan çok uzağa düşmektedir. Bilimin tek bir yönteminin olmadığına ilişkin olarak Ahmet İnam’ın da şu değerlendirmelerde bulunduğu görülür.

“Bilimin biricik yöntemi yok... Bilim bir anlama, açıklama çabasıysa, bilimin tarihine, sosyolojisine inerek, irdeleyip anlama, niçin bilimin ruhuna ters düşün ki? Kimsenin bilimi tekeli altına almaya hakkı olmamalı! Ben bilimi şu şu verilerden şöyle görüyorum diyebilirsiniz. Ama ‘bilim benim gördüğüm gibi çalışır, diğer görüşlerin peşinden gitmek

2 Giddens; Popper’in, tümevarımı yadsıyıp, doğrulama yerine yanlışlamayı geçirmesi ve buna paralel olarak bilimsel varsayımların oluşturulmasında cesaret ve yaratıcılığı vurgulaması, eleştirel düşünme şeklinin işleyişi ile bağlantılı olarak, bilimin ayrılmaz bir parçası olan geleneği savunması ve pozitivistimin, metafiziğin saçmalığını iddia ederek sonunu ilân etmesine karşı çıkarak bilim ile sözde bilim ayrımının ölçütlerini ortaya koymasıyla, kendisinden sonra gelen bilim felsefecilerinin ortodoks bilim anlayışına yönelik eleştirilerinde öncü bir rol oynadığını söyler (Giddens, 2002: 265,266).

bilim düşmanlığıdır' diyebilmek haddini bilmemek oluyor. Unutmayalım bilim bir insan ürünü. Her insan ürünü gibi, ne denli yetkin olursa olsun eksik, özürlü. Bilimin çevresinde eriştiği başarılarından kalkarak, farklı açılardan görülmesini engelleyecek örtüler oluşturulmak isteniyor. Bilimin başarılarından açıklama gücünden, saygınlığından kuşku yok. Ama bilimin sınırı bilinmeli” (İnam, 1994: 10).

Uzunca bir alıntıda bulunduğumuz İnam, bilimin tek tip, diğer anlayışları dışlayıcı şekilde dayatılmasının en büyük bilim yobazlığı olduğunu vurgulayarak ne bilimin belli bir yöntem ve bilim felsefesinin tekelinde olduğuna, ne de insan, tabiat ve uçsuz bucaksız kainatın anlaşılmasının bilimin tekelinde olmak zorunda olduğuna dikkat çeker. (İnam, 1994: 10).

Kuşkusuz bilgi ve bilime ilişkin yaklaşım farklılıkları yukarıda ele alınan anlayışlarla sınırlı değildir. Ancak üniversitede tek bir bilgi ve bilim anlayışının hâkim olması/kılınmasının haklı bir gerekçeye dayandırılmasının mümkün olmadığı/olamayacağını göstermesi bakımından yeterli olacağı düşüncesindeyiz.

3. Bilgi, Bilim ve Üniversite

Adından da anlaşılacağı üzere “üniversal” bir kurum olan üniversitenin kökeni ortaçağa kadar dayanmaktadır. Onbirinci asırda Salerno Üniversitesi ve Bologna Üniversitesi’nden sonra Mısır’daki el-Ezher de, dünyanın ikinci önde gelen yüksek eğitim kurumu olarak kurulmuştur. (Hanioğlu, 2006:112). Kuşkusuz bugünkü haliyle üniversite ve toplum içinde oynadığı rol modern zamanlara ait bir olgudur. Modernliğin bilgi ve iktidar arasındaki kurduğu bağın işlevsel kılınmasının en önemli araçlarından biri olan üniversiteler, toplumsal yapıyı etkileyen/ etkileyecek değerlerin oluşturulduğu hayati yerler ve onları yaymayı, dönüştürmeyi amaçlayan eğitimcilerin eğitildikleri zeminlerdir (Bauman, 2005: 159,160). Hanioğlu da -günümüzde oldukça hırpalandığını da ekleyerek- üniversitelerin; araştırma, siyasal erkin müdahalesinden bağımsız ders verme, bilgi ve araştırmaları aktarmanın ötesinde özgürce tartışma, farklı fikir ve önerilere açık olma ve bir ideolojinin sözcüsü olmama gibi nitelikleri haiz olduğunu belirtir. (Hanioğlu, 2006:113). Russell, onsekizinci yüzyıl sonlarına kadar günlük yaşamı pek etkilemeyen bilimin, sanayileşme sürecinin büyük teknolojik buluşlara yol açmasıyla birlikte büyük bir önem kazandığını belirterek, insanın güçlü olduğu duygusunu kuvvetlendiren bilimi üreten kurumlar olarak üniversitenin elde ettiği/sahip olduğu güce işaret etmektedir. (Russell, 1997: 37).

Barnett de, -Batı üniversitesini merkeze aldığı tanımında- üniversitenin bir akıl ortamı olduğunu ve son 150 yıldır evrensel akılla da eş anlamlı hale geldiğini söyler (Barnett, 2008: 4,5). Buradaki evrensel aklın pek çok anlama geldiğini belirten Barnett’e göre, bunlardan ilki, üniversitenin sürdürdüğü aklın kıstaslarının evrensel olduğuna ve hakikat iddialarının evrenselliğine işaret etmektedir. İkincisi, üniversiteler her türlü fikirlerin tartışıldığı açık sosyal kurumlardır. Üçüncüsü, üniversiteler herkese açık yerlerdir. Dördüncüsü, geçerli olan her bilinçlilik durumu kendilerine sunulduğu için üniversiteler evrenseldir ve son olarak, evrensel tanınma mekânları oldukları için evrenseldir (Barnett, 2008: 5). Barnett, üniversite ve evrensel akılla ilgili bütün bu anlamların artık kuşkuyla karşılanmaya başlandığını da vurgulayarak, özellikle, üniversitelerin onay verdiği akıl biçimlerinin evrenselliği ile açık bir yapıya sahip kurumlar oldukları yolundaki anlayışın sorgulanır hale geldiğini söylemektedir (Barnett, 2008: 5, 6).

Bauman, günümüzde eğitimin bir kriz içerisinde olduğunu ve bunun miras alınmış kurum ve felsefelerden kaynaklandığını, artık bilimin tek sahici bilgi olarak sunulması ve üniversitelerin de bunu gerçekleştiren temel mekanlar olarak yüceltilmesinin, kökten sorgulanmaya başlandığını vurgular ve: “*Kendimizi bilgi taşıyıcılarının ihtimamına minnet duygusuyla teslim etmekten çok, onların ellerine artan bir kuşku ve korkuyla bakma eğilimindeyiz,*” (Bauman, 2005: 166) der. Bauman genel olarak modern eğitim özel olarak da üniversitelerin temel problemine ilişkin olarak şu çarpıcı tesbitler de bulunur: “*Dünyayı ‘akla uydurma’ çabası ile akıllı varlıkları ona uyum sağlayacak şekilde eğitime çabası arasındaki eşgüdümün (hatta belki de çok önceden kararlaştırılmış uyumun), yani modern eğitsel projenin belirleyici varsayımının artık itibarını kaybettiği görülmektedir*” (Bauman, 2005: 170,171).

Barnett ideolojik kurumlar haline dönüşmeye başladığını söylediği üniversitelerin (Barnett, 2008: 7), akılcılığıyla övünmesinin de bir ideoloji olarak görülebileceğini vurgularken, (Barnett, 2008: 89), Althusser’in üniversitenin de içinde bulunduğu tüm eğitim ve öğretim kurumlarını, devletin ideolojik aygıtlarından biri olarak değerlendirdiği görülür (Althusser, 2003: 178). Althusser, devletin, ilki zor kullanan baskı aygıtı, ikincisi ise ideolojik aygıtları olmak üzere iki bedeni olduğunu söyler (Althusser, 2003: 170,173) ve bütün okulları devletin ideolojik aygıtlarından biri olarak görür (Althusser, 2003: 180).

Hanioğlu da, üniversitenin, önce krallar ve prensler, daha sonra da ulus-devletin kontrolü altında, kurulduğu dönemlerdeki niteliklerini kaybettiğini, özellikle günümüzde, ulus devletin üniversiteyi millî ve resmî ideolojisini yayma hizmeti veren bir kurum olarak görme ve dizayn etme konusunda önemli bir mesafe kaydettiğini söyler (Hanioğlu, 2006:113).

Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü üzere, üniversiteler, ister ideolojileşmeye başlayan kurumlar, ister doğrudan ideolojik bir aygıt, isterse de toplumsal değerlerin inşa edilmesi ve muhkemleşmesinin temel aktörlerinden biri olarak değerlendirilsin hepsinin işaret ettiği ortak bir nokta vardır ki, o da üniversitenin, bilgi ve bilimin neredeyse tek temsilcisi ve üreticisi olarak sahip olduğu inkârı mümkün olmayan güçtür. Biz bu gücün tek bir bilgi ve bilim anlayışını dayatmasının, sadece bilimsel açıdan değil onun doğal sonucu olarak kültürel, ekonomik vs. açılardan da bütün bir toplumu etkileyeceğini düşünüyoruz.

4. Sonuç

Üniversitelerin günümüzde başta yapısal ve bilimsel olmak üzere birçok sorunla karşı karşıya olduğu bir vakiadır. Bu nedenle özellikle her siyasal iktidar değişikliğinde üniversitelerde reform yapılmasına ilişkin söylemin adeta bir rutin haline geldiğini ifade etmek abartı olmayacaktır. Biz, yukarıda da belirttiğimiz üzere, ülkemizdeki üniversitelerin başlangıçtan günümüze en büyük sorununun epistemolojik sorun olduğu düşüncesindeyiz ki, bu sorun, aynı zamanda ideolojik bir sorun anlamına da gelmektedir. Şerif Mardin, modern Türkiye’nin eğitim sisteminin pozitivist bilimsel anlayışına göre dizayn edildiğini belirtir. Ona göre bu, hem diğer bilgi anlayışları ve etkilerini tasfiye edecek bir amacı içkindi hem de pozitivist bilimin öngördüğü, doğa bilimlerindeki kanunları toplumsal bilimlere de uygulayarak arzu edilen vatandaş tipini yetiştirmeye yönelik bir hedef taşıyordu. (Mardin, 1992: 190,191). Pozitivist bilimin bu coğrafyadaki kökleri, her ne kadar ondokuzuncu yüzyılın ortalarından itibaren önce tercüme, ardından dernek ve yayıncılık faaliyetleriyle Osmanlı’ya dayanmaktaysa

da (Korlaelçi, 2002.:163-181), devletin eğitim politikasının kaynağı olarak resmi bir şekilde uygulanması Mardin'in de belirttiği üzere modern Türkiye ile başlamıştır.

Eğitimdeki bu politika -kuşkusuz şartların zorlamasıyla eski rijitliğini kaybetmekle birlikte- halen üniversitelerimizde belirleyiciliğini sürdürmeye devam etmektedir ki, bu tektipleştirici bilim anlayışı üniversitelerimizin en temel problemidir. Kuşkusuz burada pozitivizmin üniversitelerden kaldırılıp yerine başka bir bilim anlayışının ikame edilmesini savunuyor değiliz, çünkü, bu da eleştirdiğimiz tektipleştirici bilimsel anlayışla aynı düzlemde yer almamız anlamına gelecektir. Bizim önerimiz pozitivizm de dâhil olmak üzere tüm bilim anlayışlarının üniversitelerde objektif bir şekilde, ele alınması yani üniversitelerin tek bir bilgi ve bilim anlayışının değil, bütün bilgi türlerinin öğretildiği, tartışıldığı kurumlar olmasıdır. Bu kuşkusuz, üniversitedeki öğretim elemanlarının herhangi bir bilimsel ve ideolojik anlayışa sahip olmamaları veya bunu dillendirmemeli anlamına gelmemektedir, bizim vurgulamak istediğimiz husus, üniversitenin kurum olarak tek bir bilgi, bilim ve yöntem anlayışını benimseme ve dayatmasının yanlışlığıdır. Çünkü Cangızbay'ın da ifade ettiği gibi:

“Bilim her şey apaşıkâr olmadığı için vardır. Her şey apaşık değildir, zira bilginin öznesi olan insan en geniş anlamıyla sınırlı bir varlıktır. Gerek bireysel gerek kolektif olarak bütün zamanlarda, bütün mekânlarda ve mümkün durumların hepsini yaşayabilmesi düşünülemediği gibi, üzerinde bulunduğu noktada ve içinde yaşadığı andaki bütün olup bitenleri doğrudan algılayabilmesi de fizyolojik sınırlılığı ve sosyal ve psikolojik şartları ölçüsünde imkânsızdır,” (Cangızbay, 1996: 30,31).

Dolayısıyla tek bir bilgi ve bilim anlayışının hakikatin olmazsa olmaz fotoğrafı gibi sunulması başta bilginin mahiyetine aykırıdır. Çünkü gerçeklik, insanoğlu beni tümüyle görüp anlasın kaygısıyla kendini insanın sınırlılığına göre ayarlamaz (Cangızbay, 1996: 31). Bu sebeple üniversiteyi konuşmaya, öncelikli olarak onun bilgi ve bilime nasıl baktığı/bakması gerektiği sorunsalıyla başlanmalıdır. Böylelikle tek tip insan yetiştirilmesini -haklı olarak- eleştirenler, bunda tek tip bilgi ve bilim anlayışının “ideolojik aygıtı” haline gelmiş olan üniversitelerin büyük rolü olduğunun ayırımına varacaklar ve ancak ondan sonra çözüm için doğru bir noktadan başlama imkânı bulabileceklerdir.

Bütün bu mülahazalar sonucunda şunu söyleyebiliriz ki, üniversitenin yapısal özelliklerine ilişkin sorunları yadsımamakla birlikte, onun bilgi ve bilime bakışındaki epistemolojik sorunun çok daha hayati olduğunu düşünmekteyiz. Eğer -elbette diğer sorunları da es geçmeden- bu soruna yönelik bir farkındalık meydana getirip, giderilmesi yönünde gerekli adımlar atılmazsa, üniversite, kendisine hâkim olan anlayışın ötekilere kulaklarını tıkadığı tek tipleştirici bilim kurumu olmaya devam edecektir.

Kaynakça

Açıkgenç, A. (1992). *Bilgi felsefesi*. İnsan Yayınları, İstanbul.

Althusser, L. (2003). *İdeoloji ve devletin ideolojik aygıtları*. (Çev. A. Tümertekin), İstanbul: İthaki Yayınları

Barnett, R. (2008). *Üniversitede ideoloji ile yaşamak*. (Çev. S. Eren), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

- Bauman, Z. (2005). *Bireyselleşmiş toplum*. (Çev. Y. Alogan), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Cangızbay, K. (1996). *Sosyolojiler değil sosyoloji*. Ankara: Öteki Yayınevi.
- Chalmers, A. (1994). *Bilim dedikleri*. (Çev. H. Arslan), Ankara: Vadi Yayınları.
- Colin, A. R. (2005). *Bilim tarihi*. (Çev. E. İhsanoğlu - F. Günergun), Ankara: Tübitak Yayınları.
- Comte, A. (2001). *Pozitif felsefe kursları*. (Çev. E. Ataçay), İstanbul: Sosyal Yayınlar.
- Demir, Ö. (1992). *Bilim felsefesi*. İstanbul: Ağaç Yayınları.
- Foucault, M. (1999). *Bilginin arkeolojisi*. (Çev. V. Urhan), İstanbul: Birey Yayınları.
- Giddens, A. (2002). Pozitivizm ve eleştiricileri. (Çev., L. Köker), İçinde T. Bottomore, R. Nisbet, *Sosyolojik çözümlemenin tarihi*, (Haz.) M. Tuncay, A. Uğur, Ankara: Ayrıntı Yayınları.
- Hanioğlu, M. Ş. (2006). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e zihniyet, siyaset ve tarih*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- İnam A. (1994). Nasıl bir bilim düşmanıyım?. İçinde *Bilim Dedikleri*. (Çev. H. Arslan), Ankara: Vadi Yayınları.
- Köker, L. (1990). *İki farklı siyaset*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Korlaelçi, M. (2002). *Pozitivizmin Türkiye'ye girişi*. Ankara: Hece Yayınları.
- Kuhn, T. S. (1982). *Bilimsel devrimlerin yapısı*. (Çev. N. Kuyaş), İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Mardin, Ş. (1992). *Türkiye'de toplum ve siyaset*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mardin, Ş. (1993). *İdeoloji*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Öner, N. (2008). *Bilginin serüveni*. Ankara: Vadi Yayınları.
- Popper, K. R. (2005). *Bilimsel araştırmanın mantığı*. (Çev. İ. Ata, İ. Turan), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Russell, B. (1994). *Felsefe sorunları*. (Çev. V. Hacıkadıroğlu). İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Russell, B. (1997). *Sorgulayan denemeler*, (Çev. N. Arık). Ankara: Tübitak Yayınları.
- Sunar, İ. (1986). *Düşün ve toplum*. Ankara: Birey ve Toplum Yayınları.
- Ülken, H. Z. (1972). *Genel felsefe dersleri*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.

